

הרב ישעיה לוי

ירושלים

וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה (בראשית מח, ח).

א.

הרב אלחנן סמט מוצא שני קשיים עיקריים בפרשת ברכת אפרים ומנשה שבבראשית פרק מח:
א. איך שאל יעקב "מי אלה" (מח, ח) וכיצד השיבו יוסף "בני הם אשר נתן לי אלהים בזה" (ט); וכי טרם הכיר יעקב את אפרים ומנשה ואת מקום לידתם?
ב. בעיית גילם של אפרים ומנשה בשעה שנברכו. בלשונו של הרב סמט (הדגשות במקור):

בני כמה היו מנשה ואפרים בשעת התרחשותו של סיפורנו?

החשבון פשוט: בפרק מ"א פסוק נ נאמר: "וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב, אשר ילדה לו אסנת...". יעקב בא למצרים בסוף שנת הרעב השנייה (מ"ה, יא) ועתה הוא בשנת מותו – שבע עשרה שנה לאחר בואו למצרים (מ"ז, כח-כט). נמצא שבניו של יוסף היו כבני עשרים ויותר (אין אנו יודעים כמה זמן לפני בוא הרעב נולד כל אחד מהם). האם זהו הרושם שמתקבל מסיפורנו? לא כן. הרושם הוא שמדובר בילדים קטנים שאביהם הוא שמניע אותם ממצב למצב והם ככלים בידיו, אל כל אשר יחפוץ יטה אותם. יעקב אומר ליוסף "קחם נא אלי ואברכם" ויוסף נענה: "ויגש אותם אליו"; "ויוצא אותם..."; "ויקח יוסף את שניהם... ויגש אליו". והם, הילדים השניים, מציינים בדממה ואינם משמיעים את קולם. קשה לדמות את כל האמור בפסוקים אלו (ט-יג) ביחס לבחורים בני עשרים.

אולם במקום אחד הדבר ממש בלתי אפשרי, והפרשנים לא העירו על כך עד כמה שראיתי את דבריהם:

יב ויוצא יוסף אתם מעם ברפיו, וישתחו לאפיו ארצה.

משמע ששניהם מצאו את מקומם בין ברכיו של יעקב בשעה שנישקם וחיבקם קודם שהוציאתם יוסף משם. וכי יכולים שני בחורים בני עשרים להיכנס בין ברכיו של יעקב הזקן? רק שני ילדים קטנים ממש יכולים לעשות זאת!

לפיכך מציע הרב סמט שפסוקים ח' ("וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה") עד כ' ("וַיִּבְרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא וְגו'") אינם במקומם מבחינה כרונולוגית, ולמעשה הם המשך לסיפור המפגש הראשון של יעקב ויוסף ("וַיֹּאסֶר יוֹסֵף מְרַבְּבוֹתוֹ וַיַּעַל לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גְּשֹׁנָה... וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אָמוּתָהּ הַפֶּעַם אַחֲרֵי רְאוּתִי אֶת פְּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חַי"; מו, כט-ל), אלא שנעתקו אל פרשתנו אגב מעמד בני יוסף.

בגיליון הנוכחי של 'פשטות המתחדשים' מציינים העורכים שכבר הקדים את הרב סמט במאה שנה הרב נתנאל חיים פאפע בספרו 'דובר ישרים'. להלן אשתדל להראות שכל המסופר בפרק אירע ברצף ושלפי הפשט מתיישב המקרא כסדרו בלי צורך לסרסו.

תחילה הצעה שכל ימיו במצרים חי יעקב במנותק מיוסף ומזרע יוסף. שורשה במדרש חכמינו שבפוגשו את בן זקוניו אחר עשרים ושנים שנות העדר קרא יעקב את שמע.

ב. וַיֹּאסֶר יוֹסֵף מִרְפָּבְתוֹ וַיַּעַל לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צְנָאָרָיו וַיִּבֶךְ עַל צְנָאָרָיו עוֹד (בראשית מו, כט).

רש"י: וַיֹּאסֶר יוֹסֵף מִרְפָּבְתוֹ – הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו. וַיֵּרָא אֵלָיו – יוסף נראה אל אביו. וַיִּבֶךְ עַל צְנָאָרָיו עוֹד – לשון הרבות בכיה, וכן "כי לא על איש ישים עוד" (איוב לד, כג) לשון רבוי הוא; אינו שם עליו עלילות נוספות על חטאיו. אף כאן הרבה והוסיף בבכי יותר על הרגיל. אבל יעקב לא נפל על צווארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע.

מקור סיום דבריו הוא במדרש אגדה על אתר, ושם נתלית הדרשה למעלה על "ויפל על צנאָרָיו". "ולמה לא נשק יעקב ליוסף? לפי שהיה קורא באותה שעה בקריאת שמע." רש"י קובע את הדיבור על "ויבך על צנאָרָיו עוד" מפני שקשה לו הייתור של "על צנאָרָיו" השני, כי לכאורה יכול היה להיאמר, 'ויפל על צנאָרָיו וַיִּבֶךְ עוֹד'. אלא, "על צנאָרָיו" למעט, שאפילו משנפל יוסף על צווארי יעקב הוא לבדו לפת את אביו "על צנאָרָיו" וחבקו ונשקו, אבל יעקב לא הגיב ולא החזיר ליוסף אהבה מגולה, בניגוד לבנימין שכאשר נפל יוסף "על צנאָרָיו בְּנִימִן אָחִיו וַיִּבֶךְ, וּבְנִימִן בָּכָה עַל צְנָאָרָיו" (בראשית מה, יד).

לשאלה שאם הגיע זמן קריאת שמע מדוע יוסף לא קרא אף הוא, הוצעו תשובות רבות: יוסף היה עוסק במצוות כיבוד אב והעוסק מצוה פטור מן המצוה (שפתי חכמים), או שהיה עסוק בצרכי רבים (ראה שו"ע או"ח ע, ד) של כל בית יעקב, או שהיו באמצע הפרק וליוסף הותר להפסיק לשאול שלום מפני יראת אביו (גור אריה, תירוץ ראשון), או שיוסף קרא מקודם אבל יעקב התעכב שכן נצטווה "אַל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרִימָה" (מו, ג) ועד שהגיע אל יוסף היה עוסק במצוות המסע (גרי"ז עה"ת, הוספות פר' ויגש, בשם אביו הגר"ח), ועוד. אחרים אומרים שלא קרא אז יעקב שמע משום מצוות הקריאה בזמנה, ומסתבר שהמפגש לא אירע בהשכמה לקראת הנץ החמה או אחר צאת הכוכבים. אלא "מידת החסידים אשר יקרה להם טוב מתדבקים אל הקדוש ברוך הוא על הטובות והאמת שעשה עמהם, וזהו קריאת שמע שבו נזכר ייחוד מלכות שמים והאהבתו". ו"כאשר בא אליו יוסף אחר הצער הגדול אשר היה לו בעבורו ועתה ראה אותו מלך, היה אוהב" יעקב "את הקדוש ברוך הוא אשר עושה לו זה וקבל מלכותו ואהבתו ויראתו" (גור אריה, תירוץ שני). או שאת פרץ רגש החיבה לבנו השגיב יעקב וניתב אל אהבת ה' (שפת אמת).

ויתכן שהטעם לקריאה מפורש בסמוך בפסוק הבא. "ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי" (מו, ל). נאמר למעלה לז, לה, "וימאן להתנחם", שכן חש יעקב בלתי ראוי לנחמה משום האשמה ששלח את יוסף ללא לווייה אל אחיו המקנאים בו. "ויאמר כי ארד אל בני אבלי שאלה" (לז, לה), על בני (רש"י), על שעוללתי לו, אבל כאב שכול ובנוסף, חרף השכול ומבלי להתכפר בו, עם הפנים לגהינום (כך בקירוב בחזקוני; השווה רש"י מו, ל). כאשר התרחש נס והתברר שיוסף ניצל ועלה לגדולה, "ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים... וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהם" (מה, כו-כז) לאמור, "שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד, וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך, וכלכלתי אתך שם" (שם, ט-יא), עדיין מיאן יעקב להתענג על הטוב ולא התנער מן היגון העולמי שכבר קיבל עליו, שכן דן עצמו כמי שנתכוון לעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה. "ויאמר ישראל", הניחו להבטחות השמחה והקרבה, "רב", די לי ש"עוד יוסף בני חי, אלקה ואראנו בטרם אמות" (שם, כח). אך לא אהנה יותר, ויימצא שאת כל חיי משעת המכירה ואילך חייתי בדאבה שהלוואי תכפר, לקיים בנפשי "כי ארד אל בני אבלי". וכאילו הסכימה שכינה על ידו היא מבשרתו, "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלה גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך" (מו, ד) – תרד למצרים ותמות בה ולא תעלה ממנה אלא בארון, אבל יוסף יעצים עיניך במותך (הדר זקנים; ראב"ע) והרי שתראנו מחיים, אך ליותר אל תצפה. לפיכך כאשר נפגש עם יוסף "וירא אליו", ונתקיים "אלקה ואראנו", חשב יעקב שהגיעה שעת "בטרם אמות". "ויאמר ישראל אל יוסף" כמתנצל, לפייסו על שבעוד יוסף מתייפח "על צנארי" יושב האב מכונס ומאובן, "אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך" – גזרתי על עצמי שלא לחבקך ולא לנשקך ולא ליהנות מקרבתך אלא רק לראות פניך, ומשראיתי הנני מזומן למות על פי הדיבור. ומפני שראה עצמו הולך למות קרא אז יעקב קריאת שמע

שכן דרשו "בכל נפשך" (דברים ו, ה) – אפילו הוא נוטל את נפשך" (משנה ברכות נד, א), ורבי עקיבא "היה מאריך ב'אחד' (שם, ד) עד שיצתה נשמתו ב'אחד'" (ברכות סא, ב; אמנם אמרו שם שאותה "שעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה... והיה מקבל עליו עול מלכות שמים", "זמן קריאת שמע היה"). ובספרי ואתחנן פיסקא לד, אודות פרשה ראשונה של "שמע" ועל "בלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" הכתוב בה (דברים ו, ז): "ואומר, 'בהתהלךך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך' (משלי ו, כב). 'בהתהלךך תנחה אתך – בעולם הזה. 'בשכבך תשמר עליך' – בשעת מיתה. 'והקיצות – בימות המשיח; 'היא תשיחך' – לעולם הבא. "ובילקוט שמעוני תהלים, תתד, הנוסח: "בשכבך תשמר עליך" – זה יום המיתה" (ואילו במשנה אבות ו, ט: "בשכבך תשמר עליך" – בקבר", משך שכיבה ולא שעתה; השווה סוטה כא, א). וברש"י לבמדבר כג, כד, ע"פ תנחומא בלק: "לא ישכב" – בלילה על מיטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו ('עד יאכל טרף'). כיצד? קורא את שמע על מיטתו ומפקיד רוחו ביד המקום (והיא קבלת עול מלכות שמים להולך לישון, כאומר שהלאה לא ידאג לעצמו אלא כולו מסור לקונו, ולכן 'אמר אביי' בברכות ה, א, ש'אף תלמיד חכם' אם אינו קורא ק"ש על המטה 'מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון 'בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת"; תהלים לא ו).

בא מחנה וגייס להזיקם, הקדוש ברוך הוא שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים (וְדָם חָלָלִים יִשְׁתֶּה). " אם נצרכת קריאת שמע על המיטה לשמירת השוכב כל שכן על המיתה.

ומיד שאמר יעקב "אָמוּתָהּ הַפֶּעַם" עברה הנהלת ביתו ומשפחתו אל יוסף, "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחִיו וְאֶל בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאֶגִּידָה לְפָרְעָה וְגו'" (בראשית מו, לא) והוא פוקד ומצווה עליהם ונעשה להם אב. ויעקב נוהג כמת. אולי בכך תוקלש במקצת תמיהת רמב"ן על שאמר "יעקב אל פרעה, ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה; מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם" (שם מז, ט) כאילו כבר כלו ימיו, והוא עודנו חי. שבע עשרה שנה שישב יעקב במצרים את בנו לא ידע (ראה נ, טז-יז; רש"י אמנם נוקט שם שהאחים "שינו בדבר מפני השלום כי לא צוה יעקב כן", וכן דעת רמב"ן מה, כז, אבל אילו היה יוסף רגיל אצל יעקב לא יכולים היו האחים לשנות, באין תוחלת שיוסף יאמין שאביו ציווה אותם לדבר אתו במקום שידבר אתו ישירות, אלא אם לטענת האחים ציווה יעקב שבבואם להתחנן לפני יוסף לבקש מחילתו יצרפו בקשתו לחיזוק בקשתם), ואת בני בנו לא הכיר, ורק לסופן כאשר קרבו ימיו למות נאלץ לקרוא ליוסף להסדיר את קבורתו. וגם אז דבריו תכליתיים וגינוניו אינם של אב אוהב אלא בנימוס הראוי מול המלכות: "אִם נָא מְצַאֲתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ" (מז, כט); "וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֹאשׁ הַמֶּטֶה" (שם, לא). וכאשר יעקב חולה ויוסף לוקח "אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם" (מח, א), שוב "וַיִּתְחַזַּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמֶּטֶה" לכבוד המושל (שם, ב). עד שהגיש יוסף "אֶתְּם אֵלָיו וַיִּשַׁק לָהֶם וַיַּחֲבֹק לָהֶם" (י), ועדיין לא משום געגועיו ליוסף אלא כי "לִי הֵם, אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יֶהְיוּ לִי" (ה). אבל באותו רגע כמימריה של נוחם וריכוך, בעוד יוסף תומך ואוחז ביד אביו, פונה יעקב אחת אל יוסף בתואר הכסוף "בְּנִי" (יט).

עתה לעומק שאלת "מי אלה" ותשובתה.

ג. בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בְּזֶה (בראשית מח, ט).

יעקב אבינו כאברהם זכה לארץ ישראל בעצמו וביסוריו. אצל אברהם: "וְהָאֵל אֲבָרָם אַחֲרַי הַפָּרֶד לוֹט מֵעַמּוֹ, שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲתָה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וְיָמָה. כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֶה לָּךְ אֲתִנַּנָּה וְלִזְרַעַךָ עַד עוֹלָם. וְשִׁמְתִי אֵת זְרַעַךָ כְּעַפְרָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִם יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֵת עַפְרָה הָאָרֶץ גַּם זְרַעַךָ יִמְנָה. קוֹם הַתְּהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה" (בראשית יג, יד-יז), ומסערך הכפוי מלוט ומ"כל כפר הירדן כי כלה משקה" (שם, י) ייהפך לך חזקה מכי דייש אמצרי, "כִּי לָךְ אֲתִנַּנָּה" (יז). ואצל יעקב: "וְהִנֵּה ה' נָצַב עָלָיו וַיֹּאמֶר, אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבָרָהָם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יַצְחָק; הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲתָה שֹׁכֵב עָלֶיהָ כְּבוֹרַח חֶסֶר בֵּית, קָנָה אוֹתָה כְּמַצִּיעַ מַצְעוֹת בְּנַכְסֵי הַגֵּר וְכַצּוֹנְמָא בְּשִׁטְיַחַת פִּירוֹת, כִּי "לָךְ אֲתִנַּנָּה וְלִזְרַעַךָ. וְהָיָה זְרַעַךָ כְּעַפְרָה הָאָרֶץ וּפְרַצְתָּ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה וְנִבְרָכוּ בְּךָ כָּל מְשַׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה וּבְזְרַעַךָ" (כח, יג-יד).

אברהם ויעקב זכו שניהם לארץ אחר שהגיעו אליה מבחון. אבל יצחק שנולד בארץ ישראל ולא עזבה מעולם לא רכשה בכוחו אלא קיבלה מידי אברהם למוסרה ליעקב, כחוליה מקשרת בין

הסב לנכד. "ויִרָא אֵלָיו ה' וַיֹּאמֶר, אֵל תֵּרַד מִצְרַיִם; שָׁכַן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֵלַיךָ. גֹּיִר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֵהִיָּה עִמָּךְ וְאַבְרָכְךָ כִּי לָךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרֶצֶת הָאֵל וְהִקְמַתִי אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ... עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקִלִּי וַיִּשְׁמַר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקֹּתַי וְתוֹרֹתַי" (כו, ב-ה). הַכֹּל כְּמוֹבֹטָח לֵאבְרָהָם, "וְהִקְמַתִי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ" (יז, ז) "וְאֶת בְּרִיתִי אֶקִּים אֶת יִצְחָק" (שם, כא), וְכַאֲמֹר, "בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאִם ה' כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יַחֲזִיקְךָ, כִּי בָרַךְ אֶבְרָכְךָ וְהִרְבָּה אַרְבָּה אֶת זֶרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחֲלוֹל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם וַיִּרַשׁ זֶרְעֶךָ אֶת שְׂעַר אֵיבָיו. וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גֹּיֵי הָאֲרֶץ, עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי" (כב, טז-יח).

לפִּיכֶךָ שְׁנַיִם עָשָׂר בְּנֵי יַעֲקֹב זָכוּ כָּל אֶחָד לְחַלְקוֹ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, מִפְּנֵי שֶׁנִּלְדוּ בְּחָרֵן וְקָמוּ וְהִלְכוּ וְנִכְנְסוּ לְאֶרֶץ כְּאֲבָרָהָם בְּשַׁעֲתוֹ וְכִיעֲקַב הִשָּׁב אַחֵר שֶׁבָּרַח מִמֶּנָּה. וְאֶפִּילוּ בְּנֵימִין נֹלַד ב"עוֹד כְּבָרַת הָאֶרֶץ לְבֹא אֶפְרָתָה" (לה, טז), בְּטֵרֵם חֹזֵר "יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמֶּרָא קְרִית הָאֲרָבָע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק" (שם, כז), וְהוּא נִמְנָה אֶפֶס בֵּין "בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יָלְדוּ לוֹ בְּפָדֵן אֲרָם" (לה, כו). אֲבָל בְּנֵי בְּנֵי שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁנִּלְדוּ בְּאֶרֶץ וְגַדְלוּ בְּמַחֲצֵתוֹ לֹא זָכוּ בְּנַחְלוֹתֵיהֶם אֲלֵא מִיַּד אֲבוֹתֵיהֶם.

"וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף אֵל שְׂדֵי נִרְאָה אֵלַי בְּלוֹז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרַךְ אֹתִי. וַיֹּאמֶר אֵלַי, הֲנִנִּי מִפְּרָךְ וְהִרְבִּיתֶךָ וְנִתְתִּיךָ לְקַהֲלֵ עַמִּים, וְנִתְתִּי אֶת הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְזֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אַחֲזֵת עוֹלָם." הַגִּיעָה עַת לְבַרֵּר בְּמִי תִתְמַשׁ בְּרַכַּת לוֹז וְלִמִּי תִינַתֵּן אַחֲזֵת בְּגַלְלָה. "וְעַתָּה שְׁנֵי בְּנֵי הַנּוֹלָדִים לָךְ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בָּאִי אֵלַיךָ מִצְרַיִם" הֵם גּוֹלִים וּבְנֵי חוּץ לְאֶרֶץ שֶׁהִתְעַכְּבוּ שְׁנַיִם מִמוֹשְׁכוֹת עַד שֶׁהִתְאַחְדוּ עִם סַבְּם וּמִשְׁפַּחַתָּם נוֹחֲלֵי הָאֶרֶץ, וּלְפִיכֶךָ "לִי הֵם" כְּבִנְיֵי אֲשֶׁר יִלְדֵתִי בְּפָדֵן אֲרָם בְּגִלּוֹתִי מִיִּצְחָק; "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי. וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם" מִשְׁבַּאתִי אֵלַיךְ, הֵם לֹא יִיחָשְׁבוּ "נּוֹלָדִים לָךְ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", כִּי בַחִיק מִשְׁפַּחַתָּם הָעֵבְרִית נִלְדוּ וּבְמַחֲצֵת יַעֲקֹב, אֲלֵא "לָךְ יִהְיוּ" כִּשְׂאֵר נְכַדֵּי יִלְדֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שְׁכָל אֶחָד לְאֲבִיו; "עַל שֵׁם אַחֲיֵיהֶם יִקְרָאוּ בְּנַחְלָתָם" (מח, ג-ו).

"וְאֲנִי בָּבֹאִי מִפָּדֵן מֵתָה עָלַי רַחֵל" אֲשֶׁתִּי הָעֵיקְרִית וְאִם שְׁנֵי בְּנֵי הַצְעִירִים, וְכֶךָ לֹא נִשְׁלַמָּה בְּרַכַּת לוֹז בְּנּוֹלָדִים מִמֶּנִּי אֲלֵא מִמֶּךָ. וּמִיִּתְתָה "בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" עִם הַגִּיעָנוּ, כִּי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִשְׁבַּאתִי אֵל אֲבִי לֹא יִכּוֹלְתִי כְּאֲמֹר לְהַעֲמִיד עוֹד שְׁבָטִים, זוֹלַת בְּנֵימִין "בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבָרַת אֶרֶץ לְבָא אֶפְרָתָה" (ז).

"וַיִּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי אֵלֶּה" (ח). כָּל שְׁנוֹתָיו בְּמִצְרַיִם הִתְרַחַק יַעֲקֹב מִיוֹסֵף, כְּאֲמֹר, וְלֹא הִכִּיר אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם. וְאֵף שֶׁהִבִּין יַעֲקֹב שְׁנֵי הַמְּלוּוִים אֶת יוֹסֵף עִתָּה הֵם מִן הַסַּתֵּם בְּנֵי, הַשְׁתֵּאָה לְדַעַת אִם אֵלֶּה אֲמֵנִם הַשְּׁנַיִם שֶׁנִּלְדוּ בְּשְׁנוֹת גְּלוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְהֵרָאוּיִים לְאִימוּצוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וּבְרַכְתּוֹ, אוֹ מִן הַנּוֹלָדִים אַחֲרֵיהֶם. "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָבִיו, בְּנֵי הֵם אֲשֶׁר נָתַן לִי אֱלֹהִים בְּזֶה" (ט), כֵּאֵן "בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד" בּוֹאֵךְ אֵלַי. "וַיֹּאמֶר, קָחֶם נָא אֵלַי", שֶׁהֵלֵא "לִי הֵם", "וְאַבְרָכְכֶם" (ט).

ד. קָחַם נָא אֵלַי וְאַבְרָכֶם (בראשית מח, ט)

אשר לגילם של בני יוסף בשעת הברכה, נראה שאין "ויוצא יוסף אתם מעם ברך" (מח, יב) הוכחה לשיטת 'דובר ישרים' והרב סמט אלא ראייה לסתור. על קטנים בני שנתיים עד שמונה, טווח גילם של אפרים ומנשה לסוף שנתיים מן הרעב, לכאורה לא תיפול הוצאה "מעם" ברכיים אלא הורדה 'מעל', כמו "ותלד על ברך" (בראשית ל, ג) או "גם בני מכיר בן מנשה ילדו על ברך" יוסף" (נ, כג), המורים שרחל ויוסף גידלו את הנולדים עד שבגרו. הניב הקרוב אל "מעם ברך" הוא "ומחקק מבין רגליו" (מט, י), ושם ביארו רוב המפרשים ובתוכם הפשטנים, בלי דחק, שהכוונה לגברים מגודלים היושבים לרגלי רב או מושל. אבן עזרא: "ופי' מחקק – סופר, שיחוק על הספר. וטעם מבין רגליו – שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצין." חזקוני: "ומחקק מבין רגליו – כי דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי המושל." ספורנו: "ומחקק מבין רגליו – שיהיה מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם." ורש"י: "ומחקק מבין רגליו – תלמידים. אלו נשיאי ארץ ישראל." ומקורו בסנהדרין ה, א, "כדתניא... ומחקק מבין רגליו – אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים", והתלמידים מתאבקים בעפר רגליהם ודנים לפניהם בקרקע. (ואילו רד"ק כמעט לבדו מפרש ש"מבין רגליו" הוא כינוי להולדה, כמו "ובשליטה היוצת מבין רגליה" בדברים כח, נו. אולם מתוספות לסנהדרין שם ד"ה דהכא נראה ש"מבין רגליו" יכול לרמוז ללידת אם אבל לא להזרעת אב.)

מסתבר שלכן נאמר למעלה, "ויתחזק ישראל וישב על המטה" (בראשית מח, ב), להטרים את הגשת מנשה ואפרים אל בין ברכיו, אשר לא תתאפשר אלא בתנוחת ישיבה. אבל מקודם כאשר קרא ליוסף בקרבו למות לא הוזכר שהתיישב, אלא "וישתחו ישראל על ראש המטה" (מז, לא); פשט עצמו עליה ופניו דבוקות בראשה כמשתחויה "אפים ארצה" (בראשית יט, א, ועוד).

"ויאמר קחם נא אלי ואברכם" (מח, ט). נראה שאין הכוונה 'כדי שאברכם', שהרי יוסף נישמע לאביו "ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם" (י), אבל מיד "ויוצא יוסף אתם מעם ברך" (יב) ושוב "ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו" (יג; ראה איך נתקשו ראב"ע וחזקוני על אתר ומה שיישבו; וראה רש"י, יב). אלא קיחה לחוד ואחריה ברכה לחוד. "קחם נא אלי" הוא טכס של גמר דעת כמו שימת יד תחת הירך או שליפת נעל, ביטוי גופני לקביעה ששני הנלקחים "לי הם" (ה). ויוסף, אביהם הקודם, הוא מגישם אל יעקב המאמץ, ולאחר האימוץ בנישוק וחיבוק הוא מוציאם למעמדם החדש. "ושתחו" יוסף "לאפיו ארצה" לאות הודיה וחילוט המעשה, כמו "ושתחו ישראל על ראש המטה" אחר שנשבע לו יוסף והתחייב לקבור אותו במערת המכפלה; וכמו "ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עננים ויקדו ושתחו" (שמות ד, לא); וכמו "ויקד העם ושתחו" (שם יב, כז) משהובטח להם שהקב"ה יכה "כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים" (שם, יב) ויפסח על בתי ישראל ויגאלם מעבדותם; ועוד.

עתה הגשה שנית לקיים "ואברכם", כאב המברך את בניו ולא סב את נכדיו. "ויקח יוסף את שניהם", לא כשאר בנים שהמברך מברכם אחד אחד כל אחד מהם בשתי ידיו, ולא כהגשה ראשונה אשר אולי נעשתה אחד אחד הבכר כבכרתו והצעיר כצעירתו, אלא "את אפרים בימינו

משמאל ישראל ואת מנשה בשמאלו מימין ישראל, ויגש אליו" (בראשית מח, יג). שכן לפי האמת ברכה אחת היא, ברכת יוסף הזוכה לחלק יתיר ומתפצל מאילך לשני שבטים, ויד על כל אחד משני הראשים היא כשתי ידיים לראש יוסף. לפיכך נאמר "ויברך את יוסף" (שם, טו) ולא 'ויברך אותם'.

"ויאמר האלהים... יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק" (טו-טז), שאם "מולדתך אשר הולדת אחריהם... על שם אחיהם יקראו בנחלתם" (ו) ולא יימנו מטות לעצמם, אלה ייקראו בני יעקב ושבטי ישראל ויורשים ראשוניים של הארץ מן האבות (ע"פ הדר זקנים מבעלי התוספות). ואין אדם מעביר שמו אל זרעו אחריו אלא סמוך למיתתו. "וידגו לרב בקרב הארץ" (טז) למלאות את נחלתם וכדי נחלה כפולה. "הנערים" מתברכים ו"שמי" "יקרא בהם" והם "ידגו" הכל בגוף שלישי מפני שהברכה מופנית, כאמור, אל יוסף.

קייחת הבנים וברכתם הייתה אפוא עסק בין יעקב ליוסף. לפיכך אין פלא, אלא אדרבה יצופה, שיוסף מגישם ומוציאם ולוקחם ומציבם והם נפעלים סבילים בידיו כמושאים ולא כנושאים. צא ולמד מימי המילואים איך הקריב משה את אהרן ובניו אל פתח אוהל מועד ורחצם במים ולקח את בגדיהם והלבישם ויצק שמן על ראשם ומשחם, ושוב איך הקריב "את הלויים לפני ה' וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלויים והניף אהרן את הלויים תנופה לפני ה' מאת בני ישראל" (במדבר ח, ט-י), הכל בעוד המתקדשים והמיטהרים "מציייתים בדממה ואינם משמיעים את קולם" כלשון הרב סמט. ובלאו הכי נתלה מעשה תמיד בבעל הסמכות לעשות, ומצאנו שיוסף גופו "מקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויצגם לפני פרעה" (בראשית מז, ב), "ויבא יוסף את יעקב אביו ויעמדהו לפני פרעה" (שם, ז), כאילו "אל כל אשר יחפוץ יטה אותם".

"ויברכם ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה" (בראשית מח, כ). אחר שבירך באמצעותם "את יוסף" חזר יעקב "ביום ההוא" ובאותו מעמד לברך אותם כבנים או נכדים אהובים, ברכה אישית ולא שבטית, ברכה להצלחה בכל ולא לנחלה והמשכיות בייחוד. היו דוגמה שכל אב יאחל לבנו שיידמה לה, כמו "ונברכו בך כל משפחת האדמה" (בראשית יב, ג; ראה רש"י שם). ואף אצל נשים, "יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך פרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל" (רות ד, יא). ולהיפך גבי שונא המארר את שנואו, "ולקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר, ישמך ה' כצדקיהו וכאחב אשר קלם מלך בבל באש" (ירמיהו כט, כב). מפני שהייתה זו ברכה פרטית יתכן שבירכם יעקב בה בנפרד, ולאפרים אמר 'בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים', ולמנשה אמר 'כמנשה', אך הכתוב איחה את הברכות בסיפורו. לכן "בך יברך" ולא 'בכם יברך' (עמדו על כך רד"ק ורבנו בחיי, וראה איך יישבו). ולפיכך "וישם את אפרים לפני מנשה" (בראשית מח, כ) בסדר שבה בירכם, לא בנוסח ברכה משותפת. או שבירך את שניהם בזה אחר זה, "בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה", לומר שהוא והוא יהווה דוגמה להצלחה כאחד מזוג מוצלחים. ולפיכך שם "את אפרים לפני מנשה" להתברך ראשון וגם בנוסח הברכה.

"ואני נתתי לך שכם אחד על אחיה" (שם, כב) בלקיחת שני בניך "אלי" ובברכת "האלהים אשר התהלכו אבתי לפניו" וגו'.